

Finis Historiae?

Suomalainen historiantutkija ja historian ystävä on tähän asti voinut olla ylpeä kotimaisesta arkistolaitoksesta. Monissa maissa julkishallinnon arkistot ovat kaoottiset tai hajallaan. Suomessa historian aineistosarjat ovat hyvin hoidetut, kattavat, luokitellut ja valvotut, sillä Kansallisarkisto on ohjannut niiden arkistointia.

Vaikka digitalisaatio on muuttanut aineistojen arkistointia, hallintaa ja tutkimusta, Kansallisarkiston asiantuntemus ja sen tieteelliset ja hallinnolliset yhteydet ovat ylivoimaisia. Pitkän aikavälin tarkastelussa on tärkeää, että lähdesarjat ovat pitkiä ja että niistä löytyy samantyyppistä tietoa eri vuosikymmeniltä, jopa vuosisadoilta.

Tyrmistys oli suuri, kun kesällä lausuntokierokselle tuli lakiesitys, joka osoittaa massiivista tietämättömyyttä tai välinpitämättömyyttä tätä pitkäjänteistä työtä kohtaan.

Kyse on uudesta *Tiedonhallintalaista*, jonka pitäisi käytännössä korvata *Arkistolaki*. Lakiehdotus pyrkii selkiyttämään julkisuuslain, arkistolain ja tietohallintolain koukeroita. Tavoite on hyvä, mutta lakiesitys on kokonaisuutena sekava, aivan liian yksityiskohtainen ja täysin irrallaan arkisto- tai historia-alan todellisuudesta.

Tässä numerossa *Historiallinen Aikakauskirja* julkaisee pääpiirteissään Suomen Historiallisen Seuran lausunnon sekä lisäksi otteita Kansallisarkiston ja alan johtavien asiantuntijoiden kriittisistä puheenvuoroista. Lakiesitys saa täystyrmäyksen. Voi vain kysyä, miten ja miksi se on tässä muodossa päässyt lausuntokierokselle asti.

Alan asiantuntijat ovat tarttuneen moniin puutteisiin. Kolme suurta uhkaa liittyy tiedonhallinnan laatuun, aineiston seulomiseen ja sen säilyttämiseen.

Tähän asti Suomessa on ollut keskitetty, toimiva arkistolaitos, ja Kansallisarkisto on antanut valtakunnalliset määräykset aineiston seulomisesta ja säilyttämisperiaatteista. Nyt ehdotetaan perustettavaksi *tiedonhallintalautakunta*, joka toimisi valtiovarainministeriön alaisuudessa. Lautakunta arvioisi, miltä osin tietoaineistoa tulisi säilyttää ”palvelemaan kulttuuriperinnön säilyttämistä sekä tutkimustoimintaa”.

Ehdotuksessa kuvataan tutkimuksen riittäviksi aineistoiksi viranomaisten tuottamat toimintakertomukset, tilastot ja selvitykset. Tulisi erikseen perustella, miksi sellainen tietoaineisto, josta on jo olemassa kokoavaa tilastollista tietoa, olisi välttämätöntä säilyttää kuvaamaan yhteiskunnan olosuhteita myöhemmälle ”tieteelliselle tai historialliselle tutkimukselle”.

Esitys osoittaa liikuttavaa luottamusta siihen, että historiaa voidaan tutkia viranomaisraporttien ja tilastojen perusteella ja että alkuperäisaineistot voidaan hävittää, *jos ei lautakunta erikseen toisin päättä*. Muutamia kertoja vuodessa kokoontuva lautakunta sivutoimisine sihteereineen siis seuloi aineistot ja päättäisi tutkimuksen tulevaisuuden tarpeet – hoitaisi prosessin, johon nyt ovat osallistuneet lukemattomat asiantuntijat korjaten ja tarkentaen. Kansallisarkistolla on osaamista ja näyttöjä vastaavasta tehtävästä, ja sen roolia tulisi vahvistaa, ei syrjäyttää.

Jokainen voi tykönään miettiä, millaista olisi tutkia historiallis-yhteiskunnallista toimintaa pelkästään Suomen Virallisen Tilaston julkaisusarjojen tai vastaavien aineistojen valossa. Varsinkin mikrohistoria ja arjen historia olisivat häviäjiä, ja onhan muutenkin tiedossa, että tilastoissa on valtavasti tulkinnanvaraisuutta, joihin ei voi puretua ilman tausta-aineistoja.

Lakiesityksen suhtautuminen tiedon tallettamiseen on käsittämätön. Siinä ehdotetaan, että tutkimushankkeissa syntyvää dataa säilytettäisiin jatkossa yliopistossa, jossa tutkimus on tehty, *mikäli yliopiston tutkimuseettinen lautakunta näin päättää*. Yliopistot eivät kuitenkaan ole varautuneet tehtävään, kaikki hankkeet eivät ankkuroidu itsestäänselvästi yhteen tai yhteenkään yliopistoon, ja tutkimuseettisen lautakunnan kapasiteetti on rajallinen. Tietoaineiston talletuksessa tulisi tukea luonnollisia, toimivia kansallisia organisaatioita (Tietoarkisto, Kielipankki, Avoimen Tieteen palvelut, Suomalaisen Kirjallisuuden Seura) tai kansainvälisiä datapankkeja (CERN:in Zenodo, European Data Infrastructure EUDAT).

Edelleen voi todeta, että arkistoissa ja muistiorganisaatioissa on kohdistettu paljon huomiota niin sanottuun metatietoon ja kuvailutietoon. Arkistoaineisto tai data ei ole kovin käyttökelpoista, jos ei sen luonnetta ja sisältöä ole kuvattu talletusvaiheessa. Uudessa lakiehdotuksessa metadata ohitetaan. Kuntien ja tutkimuslaitosten aineistoja ei ylimalkaan oteta huomioon.

Kansallisarkiston lausunnon mukaan se ei ole ollut edustettuna valtiovarainministeriön asettamassa valmistelutyöryhmässä eikä sen kantoja ole otettu valmistelussa huomioon. Tämä selittää sitä, että laki on täysin irrallaan historiantutkimuksen ja ylimalkaan asiakirjahallinnon todellisuudesta. Esitys ”museoisi” nykyiset arkistot ja muistiorganisaatiot ”vanhan” tiedon tallettajiksi, hajottaisi valtakunnalliset käytännöt sekä tiedon ja sen tallettamisen perusteet.

Lisäksi on todettava, että lakiesityksen maailmankuva vaikuttaa harmaalta ja historiattomalta. Se ei ymmärrä tutkimusmaailman, arkistomaailman ja historian ystävien tavattoman vaihtelevia tiedonintressejä tai tietoaineistojen luonnetta. Ehdotus elää jonkinlaisessa digitaalisen nykyyhetken fantasiassa, jossa data on helpossa muodossa koottavissa, talletettavissa ja tulkittavissa. Kuka tahansa tutkija tai arkistolainen tietää, että näin ei ole.

Lakiesitys leikkaa (muka kokonaan digitaalisen) nykyajan ja lähihistorian irti (paperiseksi

ajatellusta) menneisyydestä. Kuitenkin nykyhetki muuttuu historiaksi, joka ansaitsee tarkastelunsa. Miltä näyttää 2000-luvun alkupuoli, jos tutkijoilla on siitä käytettävissä vain tilastoseelvityksiä, sirpaloitunutta ja sekavasti hallinnoitua aineistoa tai yliopistojen vaihtelevasti hallinnoimaa satunnaista hankedataa? Ainakaan aikakauden tiedonhallinta ei tule saamaan kiitosta.

Lakiesitys tiedonhallintalaiksi on kouluesimerkki siitä, että viime vuosina on lykätty, ja tulevina vuosina varmasti taas lykätään lausunnoille aivan puutteellisia lakiluonnoksia, jotka on tehty kiireellä ja kapeasta näkökulmasta. Esitykset saattavat mennä läpikin, jos ne eivät kohtaa vastarintaa tai jos asiantuntijat eivät ole kyllin valppaita ja äänekkäitä. Tiedonhallintalailla on kauaskantoisia seurauksia, joiden vaikuttavuutta ei ole arvioitu.

Kuten *Helsingin Sanomien* pääkirjoituksessa taannoin todettiin¹, suuria uudistuksia viedään läpi ikään kuin olettaen, että kaikki muu pysyy yhteiskunnassa ennallaan. Kun tarpeeksi monta itseriittoista uudistusta on ilmassa yhtäikaa, syntyy korvaamatonta vahinkoa.

Tämän vuosituhannen alussa moni selkeä, perinteikäs, ymmärrettävä organisaatio on korvattu harmaalla, kapulakielisellä järjestelmällä. Kuvaavaa on, että lääninhallinto on siirtynyt hallintovirastoihin, joiden nimilyhenteet eivät tarkoita yhtään mitään. Jos Kansallisarkiston mandaatti hukataan määräaikaisten jäsenten sivutyönään pyörittämän, ministeriön varjossa toimivan tiedonhallintalautakunnan käsiin, ollaan taas revitty perinteikkäitä, historiallisia ja toimivia instituutioita.

Mitä seuraavaksi? Alituinen valppaus on välttämätöntä.

Tämänkertainen numero tarjoaa onneksi paljon muutakin kuin tietohallinnon kysymyksiä. Mari Välimäki analysoi 1600-luvun tunteiden osoittamista ja sitä, millaisia tekoja ja toimia pidettiin merkinä kihlalupauksesta. Numerossa liikutaan

1. Rahoituksen leikkaukset häiritsivät korkeakoulu-uudistuksia. *Helsingin Sanomat* 24.9.2018, pääkirjoitus.

ihmisoikeuksien ja poliittisen vastakkainasettelun kysymyksissä. Juhana Salojärvi käsittelee ihmisoikeusajattelua 1930-luvun Suomessa, Katriina Parhi taas sopeutumattomiksi luokiteltuja vankeja.

Mari Hatavara ja Kari Teräs analysoivat, millaisia kertomuksia Veikko Vennamosta kerrottiin. Aihe antaa mietittävää myös nykyisen populistisen politiikankerronnan näkökulmasta, samoin kuin Oula Silvennoisen ja Liisa Lalun syväluotaukset populismia ja radikaaleja tai totalitaarisia liikkeitä käsittelevistä teoksista. Anna Veijola ja

Jukka Rantala puolestaan tutkivat nuorten näkemyksiä historian käytöstä ja merkityksestä. Heidi Kurvinen analysoi mediahistorian tutkimusta ja nostaa esiin toimijoiden merkityksen.

Lisäksi edellisten numeroiden artikkelit ovat herättäneet keskustelua kansallisen eheytyksen ja vuoden 1918 kysymyksistä ja edelleen historiallisesta fiktiosta. Samalla kun aikakauskirjan artikkelit pureutuvat ansiokkaasti menneisyyteen, ne linkittyvät länsimaiden nykyiseen henkiseen ja poliittiseen tilaan. Tässäkin asiassa on valppaus paikallaan.

Anu Lahtinen
Anu.z.lahtinen@helsinki.fi